

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА

УДК 343.1:343.2:347.1(477)

ГЕНЕЗА ІНСТИТУТУ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СУДОМ

Христина ПАВИЧ,

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка

SUMMARY

The article substantiates the special features of formation and development of the institution closure of criminal proceedings by a court in Ukraine. It is analyzed the historical monuments of the criminal procedural law of Ukraine, which operated on the territory of our country, reveals the essence and significance of this legal phenomenon, observed changes in the legislative model of criminal proceedings until today – the period when Ukraine became independent, democratic state, because of its historically certain positive legislative experience, gaps contemporary legislation and of national legislation with international standards, conceptually has changed the legal model of the criminal proceedings and, with the adoption of the new Criminal Procedure Code of Ukraine has begun a new phase of legal reform.

Key words: closing the criminal proceeding, court, release form criminal liability.

АНОТАЦІЯ

У статті розкриваються особливості становлення й розвитку інституту закриття кримінального провадження судом в Україні. Аналізуються історичні пам'ятки кримінального процесуального права України, яке діяло на території нашої держави, розкриваються сутність і значення такого правового явища, простежуються зміни законодавчої моделі кримінального провадження аж до сьогодні – до періоду, коли Україна, ставши незалежною, демократичною правовою державою, через свій історично визначений позитивний законодавчий досвід, прогалини тогочасного законодавства та адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів концептуально змінила законодавчу модель кримінального провадження й із прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України розпочала новий етап правової реформи.

Ключові слова: закриття кримінального провадження, суд, звільнення від кримінальної відповідальності.

Постановка проблеми. Інститут закриття кримінального провадження судом в Україні, як і будь-який правовий інститут, має свою історію становлення й розвитку.

Аналіз історичних пам'яток кримінального процесуального права України, яке діяло на території нашої держави, дає підстави стверджувати, що цей інститут виник ще з давніх часів. Щоправда, він не завжди мав назву «закриття кримінального провадження», не визначалось підстав закриття кримінального провадження, тривалий час він ототожнювався зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Поряд із тим закріплювались певні положення щодо припинення кримінального переслідування за певних обставин.

Актуальність теми. Вивченню напрямів і проблем розвитку цього правового інституту присвячували увагу багато науковців, серед яких варто відмітити В.С. Кульчицького, В.В. Гуменюк, І.Я. Терлюк, Є.В. Шаломєєва, Я.В. Падох, Г.Р. Крет та ін.

Метою статті є вивчення генези інституту закриття кримінального провадження судом в Україні, розкриття сутності й значення такого правового явища, надання можливості простежити як позитивний законодавчий досвід, так і прогалини тогочасного законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок свого розвитку цей інститут бере ще з давніх часів. Так, у період до складення Руської Правди кримінальне право

мало чітко виражений релігійний характер. Злочин вважався різновидом гріха, а покарання злочинця було священним обов'язком племені. Судова автономія племен, як свідчить Д.П. Самоквасов, зберігалася щодо злочинів, учинених усередині племені. Кожне плем'я судило своїх злочинців за своїми ustalеними звичаями [1, с. 107–113].

На сьогодні залишається спірним питання щодо першого писаного джерела права Київської Русі, а саме: чи є ним Руська Правда? Науковці припускають, що перші писані джерела права були й до Руської Правди, проте на сьогодні такі не збереглися [2, с. 186–190].

Руська Правда як перший відомий нам кодифікований збірник давньоруських юридичних норм найповніше зберегла давні положення звичаєвого права Київської Русі. Зокрема, вона містить багато статей, які свідчать про достатньо високий рівень розвитку і Київській Русі кримінально-правового регулювання. Так, згідно з положеннями Руської Правди, поняття злочину трактувалось як «образ» й означало заподіяння потерпілому збитків матеріального й морального характеру [3, с. 413].

Головна мета покарання полягала у відшкодуванні завданої шкоди (матеріальної чи моральної) потерпілому та його родичам, а також поповнення княжої скарбниці, а не покарання (мова йде про фізичну кару) винного [4, с. 84]. Зокрема, закріплювалась норма, згідно з якою особа, котра незаконно розтратила чужі гроші або товари, могла бути звільнена від відповідальності за цей злочин, якщо від-

шкодувала завдані збитки (здійснення таких виплат могло здійснюватись і з розстроченням) [5, с. 32]. Ще одним прикладом існування інституту примирення є те, що водночас із стягуванням вири родичі вбитого отримували від убивці так звану головщину (компенсацію), тобто своєрідну плату за голову в знак примирення. Розмір головщини встановлювався за домовленістю. [6, с. 8].

Про процедуру судового розгляду за Руською Правдою відомо небагато. Зважаючи на те що поняття злочину в той час мало здебільшого приватний характер, очевидно, заінтересована особа (потерпілий) повинна була сама порушувати справу в громадському суді або ж звертатися по захист до князівського уповноваженого. Суд виконував функції посередника в судовому процесі [5, с. 31].

У Руській Правді передбачалася норма, яку можна вважати аналогом закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, – відповідальність громади за вбивство, учинене на її території, виключалося, якщо було знайдено лише скелет потерпілого, тобто з дня вбивства минув значний час [7, с. 65].

Норми Руської Правди та руського звичаєвого права ще довгий час діяли на території України. Однак поступово почали простежуватись зміни в розумінні злочину – від «образи» до «злочинства», яким іменувалося будь-яке порушення норм, установлених державою, а також поступово розвитку набули й норми про закриття кримінального переслідування, зокрема було розширено коло таких підстав.

У 1349 р., після захоплення польським королем Казимиром Великим Галичини, усі галицькі землі польські власті об'єднали й створили одне Руське воєводство. Із того часу на території Галичини поширилась чинність польського права. Так, нормами цього законодавства передбачалося звільнення від покарання на підставі амністії, тобто акту, яким правитель проявляв свою «ласку» щодо злочинців [8, с. 24–29]. У 1349 р., після війни Польського королівства з Тевтонським орденом, король застосував акт амністії щодо втікачів і міст, які перейшли на бік ворога. Амністія звільняла винного від публічного покарання, але не позбавляла його обов'язку відшкодувати шкоду, заподіяну злочинцем [9, с. 167].

У ст. 14 Судебника Великого князя Казимира (1468 року) передбачалося, що в разі вчинення вперше крадіжки речей невеликої вартості дозволялося не карати злодія, якщо він відшкодував завдані збитки [5, с. 58], а в Судебниках 1497 р. та 1550 р. була передбачена можливість закриття кримінальної справи судом унаслідок примирення кривдника з потерпілим. Примирення застосовувалося навіть у разі вчинення таких небезпечних злочинів, як убивство, крадіжка, розбій, підпал [10, с. 107].

Окрім цього, згідно з нормами Великого князівства Литовського, закривалися справи щодо божевільних, а також осіб, які не досягли визначеного законом віку. Так, за Судебником 1468 р. не підлягали покаранню за крадіжку діти до семи років, за Статутом 1566 р. кримінальна відповідальність наставала після 14 років, а за Статутом 1588 р. – після 16 років [6, с. 8].

За Статутом 1529 р. дозволялося звільнення від кримінальної відповідальності винного у звалтуванні при одруженні винного з потерпілою особою (цю норму свого роду можна вважати зміною обстановки та втрати внаслідок цього суспільної небезпечності вчиненого діяння) [12, с. 77, 210].

Із другої половини XVII ст. до 80-х років XVIII ст. на частину території України, яка внаслідок національно-визвольної війни вважалась частиною російських територій, поширювалась дія Соборного Уложення 1649 р., яке було комплексним нормативно-правовим актом і містило норми як матеріального, так і процесуального права. У ст. 121 розділу X Соборного Уложення встановлено, що особі, яка вчинила злочин, надавалося право примиритися з потерпілим. Після примирення кримінальна справа могла бути закриття до винесення в ній вироку, або у зв'язку з відмовою заявника від позову, або ж у зв'язку з укладенням мирової угоди між потерпілим і обвинуваченим. Якщо угода укладалася поза судом, то сторони повинні були звернутися із заявами про це до судів, якщо ж примирення досягалося під час судового засідання, то складався й приєднувався до справи відповідний документ, після чого примирені додатково допитувалися. У справах про особливо небезпечні злочини закон забороняв примирення [13, с. 504]. У цьому акті було регламентовано питання припинення кримінального переслідування у зв'язку з необхідною обороною, закінченням строків давності, а також у разі казусу та випадкового вбивства. Помилування гарантувалося дворянам, котрі вчинили державну зраду й переховувалися за кордоном, за умови добровільного повернення їх у країну.

За Артикулом військовим 1715 р. Петра I було розширено межі застосування інституту закриття кримінального переслідування. Судовим органам дозволялося припинити кримінальне переслідування в разі вчинення деяких злочинів проти особи із застосуванням заходів громадсько-виховного впливу, наприклад, примушування принести публічне вибачення [14, с. 192]. Окрім цього, в артикулах регламентовано інститут закриття кримінального переслідування в разі необхідної оборони, випадковості, крайньої необхідності; визначено неосудність і малолітство як обставини, що виключають кримінальну відповідальність [15, с. 50].

Норми про закінчення переслідування передбачались і у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., де збереглись норми Литовського Статуту 1588 р., зокрема про давність звернення до суду – три роки [11, с. 135]. За Артикулом 25 розділу 7 «Про полюбовний суд або примирення» визначалися підстави й порядок вирішення кримінальних справ «за примиренням». Провадження у кримінальній справі, закритій у зв'язку з примиренням, якщо цим не було порушено нічиїх інтересів, відновленню не підлягало. Не дозволялось миритися, якщо за злочин передбачалася смертна кара [16, с. 132–146]. До обставин, які виключали кримінальну відповідальність або зменшували її, належали такі: природні дефекти душевного й розумового розвитку взагалі, хвороба божевільна та безпам'ятство в нападі іншої хвороби; неповноліття (хлопці до 16 років, дівчата до 13 років) і старість («особи, що впали в дітоуміє»); стан сп'янілості, вчинок, який виконано без наміру спричинити комусь смерть, поранення або шкоду, але який збігом випадкових обставин дав несподівано злі наслідки; непоборні обставини, що вплинули на волю особи та примусили її переступити приписи закону, як, наприклад, голод; не карається таке: убивство мужем адюльтера (жінчиного любовника), господарем – злодія в домі на гарячому вчинку або під час переслідування вбивство злочинця під час переслідування, «коли немає можливості спіймати живим»; необхідна оборона. Хто доконує вбивства або поранення, боронячи себе самого або своїх рідних чи родичів, свого командира або господаря від гвалтовного нападу,

що загрожує життю і здоров'ю, той звільняється від кари, якщо не переступив установлених у законі меж самооборони [17, с. 156–157].

У XIV–XVIII століттях на українських землях судочинство здійснювалось у копних судах. Як відомо, копний суд був громадським юрисдикційним органом сусідського об'єднання сільських територіальних громад, який здійснював судочинство в цивільних і кримінальних справах, розслідування злочинів, примирення винного з потерпілим і виконання своїх рішень на підставі норм звичаєвого права. Після завершення попереднього слідства (гарячої копи) та «давання вини» в українському копному судочинстві наставала стадія судового розгляду [18, с. 20–26]. Копні суди часто розглядали справи про необхідну оборону. У таких справах існувала спеціальна процедура. Особа, яка вбила злодія, що крадався в її дім, наступного дня повинна була закликати на місце події копних суддів, які оглядали це місце й надавали юридичну оцінку вчиненому діянню. Якщо вони встановлювали факт дотримання умов необхідної оборони, то господар, котрий убив злодія, уважався невинним, а копні судді в усній чи письмовій формі повідомляли про це державний орган або феодала, якому належав убитий злодій [19, с. 104].

Під час розгляду справи в копному суді розповсюдженою практикою були примирні процедури між сторонами. Українське звичаєве право категорично забороняло потерпілому самому, без відома громади, миритися з тими людьми, які завдали йому шкоду чи травму. У таких випадках карали обох. Можливість укладення мирової угоди допускалась на будь-якій стадії копного процесу, навіть під час виконання копним судом рішення про смертну кару. Особи, яким загрожував вирок копного суду про смертну кару, звертались із проханням про помилування не тільки до потерпілого, а й до копних суддів та інших присутніх на засіданні осіб. Якщо копні судді вважали це доцільним, вони звертались до потерпілого з проханням пробачити винному [20, с. 610].

Із періоду Гетьманщини Україна не мала своєї державності, вона була розділена між Росією й Австрією (Австро-Угорщиною), зазнавала всіх можливих утисків, зокрема у сфері правового регулювання.

Кодифікація кримінального права як галузі в Російській імперії розпочалась лише з укладенням Зводу законів Російської імперії (1832 рік), де вперше було зроблено спробу відділити кримінально-правові норми від кримінально-процесуальних, на підставі якого вперше було закріплено положення про скасування покарання злочинця, який помер. До інших причин припинення переслідування Звод зараховував примирення між підсудним і потерпілим і строк давності [21].

Уложення диференціювало строки давності, залежності від того, який вид покарання міг бути призначений за вчинений злочин. У разі вчинення кримінально-приватних деліктів винному надавалась можливість досягти миру з потерпілим навіть після винесення судом вироку, що тягло за собою його скасування [22, с. 206].

Згідно зі Статутом кримінального судочинства 1864 р., було частково систематизовано підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності, а саме: встановлено, що судові переслідування не могло бути розпочате, а почате підлягало закриттю у зв'язку зі смертю обвинуваченого, строками давності, примиренням обвинуваченого з потерпілим у встановлених законом випадках, а також згідно з височайшим указом чи загальним милостивим маніфестом,

що дарує прощення. У Статуті вперше застосовано термін «звільнення від кримінальної відповідальності», а не від покарання. Окрім цього, було регламентовано порядок закриття кримінальної справи. Фактичні умови закриття кримінального обвинувачення зводились до недостатності підстав обвинувачення, непереконливості доказів у справі. У справах, де не було особливої процедури передання до суду, питання недостатності підстав суд вирішував при постановленні вироку у справі водночас із вирішенням питання про невинуватість підсудного. У справах, де існувала процедура передання до суду, це питання вирішувалось шляхом винесення постанови про закриття кримінального переслідування [23, с. 56].

У Статуті було встановлено, що у справах, у яких дозволяється припинення переслідування у зв'язку з примиренням сторін, суддя обмежується лише дослідженням доказів, представлених сторонами, або тих, на які вони вказують. Неприбуття до суду приватного обвинувача чи його повіреного без законних на те підстав уважалося відмовою останнього від кримінального позову та мало за собою наслідком закриття справи [24].

Неабиякий інтерес викликає період перебування українських земель, зокрема Галичини, у складі Австрії – з 1772 р., а з 1867 р. – у складі Австро-Угорщини. Тоді на території Галичини поступово поширювалась чинність австрійського права, у тому числі й кримінально-процесуального.

У другій половині XVIII століття Австрійський уряд створив кодифікаційні комісії для систематизації австрійського права. Кодифікаційні роботи як в Австрії, так і в Австро-Угорщині проводились досить часто, що було зумовлено змінами в соціально-економічних і політичних сферах суспільного життя. Галичина слугувала своєрідним законодавчо-правовим полігоном, місцем випробування нових австрійських кодексів, а в разі їхньої ефективності – поширювали їхню дію на всю територію Австрії. Не винятком були і кримінально-процесуальні кодекси.

У Галичині суди розглядали кримінальні справи на основі німецького кримінального процесу, який був сформований ще у 1532 році в *Constitutio Criminalis Carolina*. У цьому нормативному акті було закріплено норми як матеріального, так і процесуального права. У кодексі визнавалось існування обставин, що виключали покарання, серед яких найбільше уваги приділялось правомірній необхідній обороні. Кожний випадок необхідної оборони повинен був ретельно розглядатись, оскільки правомірність її повинен був доводити сам убивця, а неправомірність такої мало наслідком покарання [25, с. 163].

Кодифікація кримінально-процесуального права Австрії розпочалась у XVIII столітті, коли в 1768 році в Австрії Марія Тереза затвердила кримінальний кодекс (*Constitutio Criminalis Theresiana*), який отримав скорочену назву «Терезіана». Кодекс цей складався із двох частин, перша частина якого стосувалася процесуального, а друга – матеріального права. Система покарань була дуже жорстокою, процес мав інквізиційний характер із широким застосуванням тортур. Кодекс цей не діяв у Галичині в частині матеріального права, але був запроваджений там із 1774 року в частині процесуального права [26, с. 59]. У цьому Кодексі досить детально регламентувалося припинення переслідування за злочини, учинені у стані крайньої необхідності. Так, наприклад, звільнялись від відповідальності особи за вбивства, учинені за потребою або в силу припису [27, с. 132].

Патентом від 23 лютого 1786 року імператор Йосип II затвердив загальну судову інструкцію для судів усіх

інстанцій, яка детально регулювала порядок розгляду судами справ. У цій інструкції, подавалися зразки процесуальних документів і форми бланків для судової статистики, а відтак вона була своєрідним процесуальним кодексом [28, с. 46].

Подальший розвиток прогресивних економічних відносин в Австрії призвів до того, що в 1852 році був переглянутий і виданий у новій редакції Кримінальний кодекс, який діяв у Галичині до введення там польського кримінального кодексу в 1932 році. Згідно з нормами цього Кодексу від кримінальної відповідальності звільнялися тільки діти до десяти років.

У 1853 році було прийнято Кримінально-процесуальний кодекс Австрії, який чітко розмежував кримінальне та кримінально-процесуальне право. У 1873 році було прийнято новий Кримінально-процесуальний кодекс, який і став головним законодавчим актом, що регулював кримінальний процес на території Галичини. Загалом цей Кодекс установлював порядок здійснення провадження лише в загальних судах [29, с. 3–4].

Із наведеного вище вбачається, що інститут закриття кримінального провадження не завжди існував у тому вигляді, який є для нас звичним, а розвивався поступово. Відмова держави від засудження й покарання з тих чи інших підстав у різні часи найменувався по-різному, а саме: «звільнення від переслідування», «звільнення від суду», «припинення провадження справи», «закриття провадження», «закриття кримінальної справи», «звільнення від відповідальності», «звільнення від кари» тощо. По суті, протягом тривалого часу ці поняття ототожнювалися.

Найбільш інтенсивного розвитку цей інститут зазнав у XX столітті, а вже в кінці XX століття закриття кримінального провадження починають розглядати як самостійний правовий інститут.

Кримінальне законодавство в Українській Народній Республіці доби Української Центральної Ради, з одного боку, ґрунтувалося на кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві Російської імперії зі змінами, унесеніми Тимчасовим урядом, а з іншого – на власних нормативних актах. У цей період у галузі кримінального права в Україні майже в повному обсязі діяло Кримінальне уложення 1903 року, а згодом із 06 липня 1917 року повністю діяла й постанова Тимчасового уряду. Із власних нормативних актів кримінально-правового характеру найважливішим був III Універсал, що декларував скасування смертної кари.

У перших нормативно-правових актах радянської влади також передбачалася можливість звільнення від кримінальної відповідальності. Однак норми про звільнення від кримінальної відповідальності були несистематизовані, епізодичні й тимчасові, такі здебільшого були закріплені в правових актах тимчасової дії та регламентували переважно спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності, умови й порядок їх застосування. Однією з перших таких норм про закриття кримінальної справи зі звільненням від кримінальної відповідальності в радянському законодавстві можна вважати ст. 6 Декрету РНК РРФСР «Про хабарництво» від 08 травня 1918 року, яка постановляла, що від переслідування за давання хабара звільняються ті особи, які протягом трьох місяців із дня видання декрету повідомлять судову владу про давання хабара. У Керівних началах з кримінального права РРФСР, які були затверджені НКЮ 12 грудня 1919 року, передбачалося звільнення від покарання, а саме: передбачалося, що

зі зникненням умов, за яких певне діяння або особа, котра його вчинила, були небезпечними для цього ладу, особа, яка вчинила це діяння, не підлягає покаранню; не підлягають суду й тюремному ув'язненню всі неповнолітні до 14 років, а також неповнолітні правопорушники у віці від 14 до 18 років, які діяли «без розуміння» [3, с. 416]. Крім цього, у Декреті РНК «Про порядок ревізії та конфіскації імушества частних лиц і обществ» від 17 жовтня 1921 року вказано, що особи, які добровільно здали в строки, установлені відповідними органами, указані в п. 10 предмети (зброю, вибухові речовини та летальні апарати, телеграфне обладнання, радіо-телеграфне майно, анульовані цінні папери, автомобілі й мотоциклетки), звільнюються від кримінальної відповідальності із закриттям кримінальної справи [30, с. 107].

У Кримінально-процесуальному кодексі УРСР 1922 року було систематизовано напрацьовані на той час загальні підстави закриття кримінальної справи. Крім того, уперше простежується спроба їх поділу на реабілітуючі й не реабілітуючі. Так, у ст. 4 цього Кодексу встановлено таке: «Кримінальне переслідування не може бути порушене, а порушене не може продовжуватись і підлягає закриттю в будь-якій стадії процесу: у зв'язку зі смертю обвинуваченого; за примиренням обвинуваченого з потерпілим у справах, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого; за відсутністю скарги потерпілого у справах про злочини, які порушуються не інакше як за такими скаргами; у зв'язку з закінченням строків давності; за відсутністю в діях обвинуваченого складу злочину; внаслідок акта про амністію чи помилування окремих осіб» [31].

Крім того, у вказаному Кримінально-процесуальному кодексі було визначено порядок закриття кримінальної справи. Зокрема, зазначалося, що про закриття попереднього слідства слідчий складає мотивовану постанову з детальним описом події, що є предметом дослідження, і передає справу до суду, якому вона підсудна, повідомивши про це прокурора. Суд розглядає справу в розпорядчому засіданні й виносить рішення про закриття справи, якщо погодиться із постановою слідчого. Окрім цього, якщо під час судового провадження було встановлено, що підсудний учинив злочин у стані неосудності, судом виносилася постанова про закриття справи й вирішувалося питання про необхідність застосування до душевнохворої особи заходів соціального захисту. Якщо підсудний захворів на душевну хворобу після вчинення злочину, суд виносив постанову про зупинення провадження у справі до одужання такої особи або постанову про закриття справи, якщо хвороба визнавалася невиліковною [32, с. 211].

У Кримінально-процесуальному кодексі УРСР 1927 року було регламентовано низку нових положень. Так, самостійною підставою закриття кримінальної справи було визначено малозначність діяння чи малозначність його наслідків, а також коли порушення справи чи подальший її розвиток є недоцільним, оскільки у зв'язку зі зміною умов діяння втратило суспільну небезпеку [33, с. 22–25].

Період розвитку радянського кримінального права в Україні в період сталінського тоталітарно-репресивного режиму (1930 – початок 1950-х років) характеризувався докорінними змінами в цій галузі, у зв'язку із прийняттям низки нормативно-правових актів, якими насамперед було інкриміналізовано діяння, знижено вік, із якого особи притягувались до кримінальної відповідальності, посилено заходи покарання й порядок їхнього застосування. Водночас повоєнний період Сталінщини в розвитку кримінального

права позначився суперечливими тенденціями – характеризувався скасуванням норм воєнного часу й певною лібералізацією законодавства, з одного боку, а з іншого – подальшим посиленням кримінальної репресії. Перша тенденція, зокрема, виявила себе в неодноразових актах амністії.

Із середини 1950-х років розпочався курс десталінізації, який зумовив звуження сфери кримінальної відповідальності та її пом'якшення за злочини, що не мали великої суспільної небезпеки. Так, у 1954 році скасовується кримінальна відповідальність за прогули й самовільне пошлення роботи.

25 грудня 1958 року Верховною Радою СРСР було прийнято Основи кримінального законодавства СРСР і союзних республік, які стали тим нормативним актом, який регламентуючи найважливіші й принципові питання Загальної частини, у тому числі й визначив правовий інститут закриття кримінальної справи [6, с. 50–71].

Ст. 5 вказаного вище нормативно-правового акта було регламентовано, що кримінальна справа не може бути порушена, а порушена підлягала закриттю у випадку відсутності події правопорушення; відсутності в діянні складу злочину; спливу строків давності; акта амністії, у випадку помилування окремих осіб; якщо особа на момент учинення суспільно небезпечного діяння не досягла віку, із якого настає кримінальна відповідальність; примирення потерпілого з обвинуваченим у випадках, передбачених законодавством союзних республік; відсутності скарги потерпілого, якщо справу може бути порушено не інакше як за його скаргою; смерті обвинуваченого, за винятком випадків, коли провадження у справі є необхідним для реабілітації померлого або відновлення справи щодо інших осіб за нововиявленими обставинами; якщо щодо обвинуваченого є вирок, що набрав законної сили по тому самому обвинуваченню.

У 1961 році був уведений у дію новий Кримінально-процесуальний кодекс УРСР. Із його прийняттям інститут закриття кримінальної справи значних змін не зазнав, хоча деякі все ж відбулись. Уперше було визначено низку формально-процесуальних підстав для закриття кримінальної справи, а саме: щодо особи, про яку є вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або ухвала чи постанова суду про закриття справи з тієї самої підстави; щодо особи, про яку є некасована постанова органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи по тому самому обвинуваченню; якщо про відмову в порушенні справи по тому самому факту є некасована постанова органу дізнання, слідчого, прокурора [36, с. 15]. Було, відповідно, встановлено й порядок закриття кримінальних справ із вищевказаних підстав, зокрема регламентовано порядок закриття кримінальної справи з передаванням матеріалів справи на розгляд товариського суду для застосування до особи, яка вчинила діяння, що містить ознаки злочину, який не становить великої суспільної небезпеки, заходів громадського впливу; із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру; з передаванням особи на поруки громадській організації або трудовому колективу; із застосуванням до особи, яка вчинила діяння, що містить ознаки злочину, який становить великої суспільної небезпеки, заходів адміністративного стягнення; примирення потерпілого з обвинуваченим тощо.

Надалі Кримінальний процесуальний кодекс України 1961 року зазнавав неодноразових змін і доповнень. Так, лише щодо норм інституту закриття кримінальної справи було внесено близько 50 змін і доповнень. Суттєвого ре-

формування норми про закриття кримінальної справи зазнали після прийняття у 2001 році нового Кримінального кодексу України, де було закріплено низку нових підстав звільнення від кримінальної відповідальності [35, с. 590].

Із набуттям Україною незалежності, ратифікацією низки міжнародно-правових актів і переорієнтацією в політичній, суспільній і соціальній сферах наша держава наблизилась до світових цінностей – захисту прав і свобод людини, унаслідок чого кримінально-процесуальне законодавство України потребувало вдосконалення та змін, що було б спрямовано передусім на створення в нашій державі цивілізованої правової системи й адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів.

У зв'язку з цим 13 квітня 2012 року Верховною Радою України було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), який набрав чинності 19 листопада 2012 року. Можна з упевненістю констатувати, що із прийняттям нового КПК України в державі розпочався новий етап правової реформи, у новітнє законодавство України імплементовано європейські стандарти в галузі захисту прав людини та здійснення правосуддя, урахована в ньому прецедентна практика Європейського суду з прав людини, насамперед стосовно України, упродовжені механізми і процедури, які багаторічно практикою застосування в європейських країнах довели свою ефективність. Цим Кодексом концептуально змінено законодавчу модель кримінального провадження [36, с. 55–63].

Щодо закриття кримінального провадження, то новим КПК України (з подальшими змінами та доповненнями) регламентовано, що кримінальне провадження закривається судом у таких випадках: якщо набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, учинене особою; помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (перелік випадків звільнення особи від кримінальної відповідальності міститься у КК України 2001 року); якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом. Окрім цього, регламентовано порядок закриття кримінального провадження щодо юридичної особи; стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 Кримінального кодексу України, якщо досягнуто податковий компроміс відповідно до пп. 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України та щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Висновки. З аналізу вищевказаного можна дійти висновку, що інститут закриття кримінального провадження судом в Україні, як і будь-який правовий інститут, має історію свого становлення й розвитку, свої особливості, притаманні йому в той чи інший період, проте зі плином часу, розвитком суспільства, зміною цінностей, набуттям і заповненням іноземного досвіду він змінюється, удосконалюється й надалі прогресуватиме, щоб уникнути прогалин і стати досконалим.

Список використаної літератури:

1. Щапов Я.Н. Государство и церковь Древней Руси X–XIII вв. / Я.Н. Щапов. – М., 1989. – С. 107–113.
2. Кульчицький В.С. Історія держави і права України / В.С. Кульчицький, М.І. Настюк, Б.Й. Тищик. – Львів, 1996. – 289 с.
3. Гуменюк В.В. Розвиток норм вітчизняного законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності / В.В. Гуменюк // Митна справа. – 2013. – № 1 (85). – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 413–417.
4. Історія держави і права України : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] : у 2 т. / [В.Я. Тацій, А.Й. Рогожин, В.Д. Гончаренко та ін.]. – К. : Видавничий дім, 2003. – Т. 1. – 2003. – 646 с.
5. Хрестоматія з історії держави і права України : [навчальний посібник] : у 2 т. / [В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький]. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 1 : 3 найдавніших часів до початку XX ст. – 1997. – 464 с.
6. Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України : [навчальний посібник] / І.Я. Терлюк. – Львів : Ліга-Прес, 2007. – 92 с.
7. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1984. – Т. 1 : Законодательство Древней Руси. – 1984. – 423 с.
8. Бойко І. Покарання у кримінальному праві польського королівства та їхнє застосування у Галичині (1349–1569 рр.) / І. Бойко // Вісник ЛНУ ім. І. Франка. Серія «Юридична». – 2008. – Вип. 47.
9. Historia ustroju i prawa polskiego / [J. Bardach, B. Lesnodorski, M. Pietrzak]. – Warszawa, 2003.
10. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1985. – Т. 2 : Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. – 1985. – 520 с.
11. Шаломеев С. Формування інституту звільнення від покарання у кримінальному праві України другої половини XVII та XVIII ст. / С. Шаломеев // Право України. – 2002. – № 11. – С. 135–138.
12. Статут Великого князства Литовського 1529 г. / под ред. акад. К. Яблонскиса. – Минск : Акад. наук БССР, 1960. – 253 с.
13. Памятники русского права : Сборное Уложение царя Алексея Михайловича 1649 года / сост.: Е.Г. Баскакова, И.Д. Мартысевич, К.А. Софроненко, О.И. Чистяков, С.И. Штамм. – Вып. 6. – М. : Госюриздат, 1957. – 504 с.
14. Законодательство Петра I / отв. ред. А.А. Преображенский, Т.Е. Новицкая. – М. : Юрид. лит., 1997. – 880 с.
15. Воинские артикулы Петра I : материалы по изучению истории государства и права СССР / отв. ред.: А.Ф. Гончаров ; введ.: Н.П. Старжин. – М. : РИО ВЮЗИ, 1960. – 50 с.
16. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. / под ред. Ю.С. Шемшученко и К.А. Вислобокова. – К., 1997. – 547 с.
17. Яковлів А. Український кодекс 1743 року / А. Яковлів // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Бльомберг-Ліппе, 1949. – 211 с.
18. Бедрій М. Стадія судового розгляду в українському копному судочинстві (XIV–XVIII ст.) / М. Бедрій // Вісник ЛНУ. Серія «Юридична». – 2010. – Вип. 51. – С. 20–26.
19. Namyslowski W. Pozasadowe organy poradku prawnego w krajach poludniowo-slowianskich i polsko-litewskich / W. Namyslowski // Ksienga pamiatkowa ku uczczeniu czterechsetnej rocznicy wydania pierwszego statutu litewskiego. – Wilno, 1935. – S. 81–105.
20. Черкаський І. Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII ст. / І. Черкаський // Праці комісії для вивчення історії західноукраїнського та українського права. – Вип. 4, 5. – К., 1928. – 714 с.
21. Свод Законов Российской Империи. Том XV [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://civil.consultant.ru/reprint/books/229/21.html>.
22. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1988. – Т. 6 : Законодательство первой половины XIX века. – 1988. – 432 с.
23. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства / І.Я. Фойницький. – СПб. : Альфа, 1996. – Т. 2. – 1996. – 606 с.
24. Устав уголовного судопроизводства [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>.
25. Кароліна. Кримінально-судове укладення Карла V / пер., перед. і прим. С.Я. Булатова. – Алма-Ата, 1967.
26. Кульчицький В.С. Державний лад і право в Галичині (вдругій половині XIX–на початку XX ст.) / В.С. Кульчицький. – Львів : Львівський орден Леніна державний університет ім. І. Франка, 1966. – 67 с.
27. Шуп'яна М. Реформування суспільного та державного життя в австрійській імперії за часів правління імператриці Марії Терезії (1740–1780 рр.) / М. Шуп'яна // Вісник ЛНУ. Серія «Юридична». – 2013. – Вип. 58. – С. 126–134.
28. Кульчицький В.С. Джерела права в Галичині за часів австрійського панування / В.С. Кульчицький // Проблеми правознавства. – 1971. – Вип. 19. – С. 42–50.
29. Стебельський П. Австрійський процес карний : Коментар / П. Стебельський. – Вип. 1. – Львів : НТШ, 1901. – 196 с.
30. Семенюк О.О. Обман як спосіб шахрайства / О.О. Семенюк, О.В. Смаглюк // Митна справа. – 2011. – № 1(73). – С. 183–191.
31. Уголовно-процессуальный кодекс УССР в ред. 1922 г. – Х. : Юрид. изд-во наркома УССР, 1922.
32. Дердюк Б.М. Етапи становлення законодавства, що регулює провадження у справах неосудних і обмежено осудних осіб / Б.М. Дердюк ; Національний університет «Одеська юридична академія» // Прикарпатський юридичний вісник. – 2012. – Вип. 2. – С. 209–222.
33. Уголовно-процессуальный кодекс УССР в ред. 1927 г. – Х. : Юрид. изд-во наркома УССР, 1927.
34. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 28 грудня 1960 року // ВВР Української РСР. – 1961. – № 2.
35. Крет Г.Р. Генеза інституту закриття кримінальної справи у вітчизняному законодавстві від початку XX до початку XXI століття / Г.Р. Крет // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць / гол. ред.: С.В. Ківалов ; Одеська нац. юрид. акад. – Вип. 65. – Одеса : Юрид. літ., 1997. – С. 594–600.
36. Солодков А. Забезпечення права на справедливий суд у кримінальному провадженні: окремі питання правозастосування / А. Солодков // Право України. – 2013. – № 11.